

**Met één been
in de kerk**

Opgedragen aan mijn tante Cornelia Salomons-Storm, geboren in 1910, die onvermoeibaar strijdt voor een kerk die luistert naar haar leden als mondige mensen, een kerk die verschil maakt in de samenleving.

Met één been in de kerk

*Verlangen naar een kerk
die verschil maakt*

Dr. Riet Bons-Storm

Ten geleide

Voor u ligt een boek waaruit een verlangen spreekt: verlangen naar een kerk die verschil maakt. Een kerk, waarvan mensen zeggen: "Als ik geen lid was dan zou dat op belangrijke punten verschil maken in mijn leven. Ik wil en kan die kerk niet missen". Verlangen naar een kerk die verschil maakt in een wereld vol onzekerheid, dreiging en geweld. Dit verlangen kan omgezet worden in gericht handelen en daarom willen wij dit boek een 'startboek' noemen.

Evenals in het pastoraat is in gemeenteopbouw *luisteren* heel belangrijk. In dit boek beginnen we met luisteren naar elf mensen, die met één been uit de kerk zijn, maar heel beslist met één been ook in de kerk blijven. Het zijn kritische mensen, die allen op hun eigen manier, getekend door hun opvoeding en ervaringen, in God geloven en met God willen leven. God is belangrijk voor hen: God, benoemd met namen die hun iets zeggen, heilbrengende namen. Allen brengen zij ook hun verlangen naar een ander soort kerk onder woorden. Gemeenteopbouw begint van onderop, luisterend naar de ervaringen en opbouwende ideeën van mensen. Basis hiervan is het geloof dat Gods Geest werkt in mensen in hun alledaagse bestaan en hen niet los laat. De verhalen van de elf vertellers in dit boek zijn niet te negeren.

De portretten in dit boek roepen misschien herkenning op, zoals ook het verlangen naar een kerk die verschil maakt. Het kan zijn dat men deze zaken in een groep wil bespreken. Omdat niet iedereen in zo'n groep het hele boek heeft gelezen, is het door de uitgever toegestaan om een interview, dat in het bijzonder aanspreekt, te kopiëren.

Uit zo'n gesprek zou een team kunnen voortkomen dat gaat uitzoeken hoe de kerk, de gemeente, de stem van de mensen met één been in de kerk positief zou kunnen verwerken. Dat wordt dan in handelen omgezet. Hierbij kunnen dan de ervaringen in andere gemeenten, zoals te lezen op de www.idee-en-kerk.nl, inspirerend werken.

Vernieuwen begint van binnenuit. Elke gemeente is weer anders, al zijn ze alle in een heen-en-weer-relatie verbonden met het grotere geheel 'Kerk', Gods volk op aarde, instituut én netwerk.

Dit boek wil de bezinning en het handelen ondersteunen op weg naar een kerk met passie en compassie.

*Riet Bons-Storm, auteur
Leen van den Herik, uitgever*

ISBN 90 5263 328 2

© 2004 theologische uitgeverij NARRATIO[®], Postbus 1006,
4200 CA Gorinchem
tel. 0183 62 81 88 fax 0183 64 04 96
verkoop@narratio.nl

Actuele informatie is te vinden op: www.narratio.nl
Locale initiatieven voor en door 'mensen met één been in de kerk' zijn in te zenden en op te halen op www.idee-en-kerk.nl (zie pag. 163).

© omslag: Christian van den Herik

Behalve de interviews voor gebruik in de plaatselijke gemeenten en parochies, mag verder niets uit deze uitgave verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

De boeken zijn te bestellen via de boekhandel en kerkboek.nl.
In België verkrijgbaar bij Liprobo, Mechelen tel: 015 41 17 07

I Inleiding

“Voor veel mensen zijn er binnen de kerken onvoldoende mogelijkheden om hun geloofsleven gestalte te geven” (Dekker, 2000: 9).

Met één been uit de kerk, met één been in de kerk

Veel mensen staan tegenwoordig met één been in de kerk. Elf van deze mensen zullen in dit boek hun verhaal vertellen. Er is veel kritiek op de kerken. Vanzelfsprekend engagement is schaars. Kerkdiensten worden matig tot slecht bezocht. Leegstaande kerkgebouwen worden theaters of koopcentra. Mensen die nog wel aangesproken worden door de boodschap en de werkwijze van kerken luiden de noodklok en raken gedeprimeerd. Veel kerkmensen zijn tot doemdenken vervallen: hoe lang zal de kerk nog standhouden? Hoe lang wordt het christelijk geloof nog in gemeenschappen beleefd en gevierd?

Niet iedereen maakt zich daar druk om; ook niet alle leden van de leiding van de kerken. De fusie van de Samenop-Wegkerken heeft plaats zonder vreugde, want velen willen niet mee. In synodevergaderingen was ik getuige van de eindeloze strijd van velen over de letter van belijdenissen, die goed geacht worden wanneer ze zo dicht mogelijk bij de formuleringen van de 17e eeuw blijven. Als je niet van hetzelfde gevoelen bent met die strijdende mannen-broeders in de synodes krijg je de neiging de kerk vaarwel te zeggen. De blik is bij velen meer naar het verleden, dan naar het heden gericht. Vooral bij diegenen, die het voor het zeggen hebben gekregen in de kerken, is er een neiging om bij het oude blijven: oude geloofsbelijdenissen, oude gebruiken, oude organisatievormen en traditionele taal worden gekoesterd.

Ik wil in dit boek onderzoeken of, en zo ja hoe, het anders kan toegaan in kerken, zodat mensen met beide benen in de kerk staan, geïnspireerd door de geloofsgemeenschap hun weg kunnen gaan in de wereld.

Het dagblad *Trouw* van 15 oktober 2003 schrijft over een onderzoek naar leefstijlen van leden van de Evangelische Kirche in Duitsland. Voor dit boek is interessant dat men concludeert: “Wat in alle onderzoeken sinds 1972 gelijk blijft, is dat ongeveer zeventig procent van de leden een zekere distantie houdt ten opzichte van de kerk.” De meesten van hen

gedragen zich anders dan zowel de kerk zelf als de geloofscritici zouden willen: ze zijn niet actief, maar ze treden ook niet uit. Deze meerderheid van de kerkleden wordt gekenmerkt door een eigenzinnige mengeling van instemming en voorbehoud. Dit gedrag wordt gezien als misschien wel typerend voor het protestantisme.

Gerard Dekker vermeldt in zijn boek, gepubliceerd in 2000, dat nog 45% van de Nederlandse bevolking tot een kerk behoort, waarvan 90% lid is van de drie grote kerken: de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Rooms Katholieke Kerk. De kerkelijkheid neemt af.

Ook in Nederland zijn velen tegenwoordig met één been uit de kerk. Ik denk dan aan mensen, die opgevoed zijn in een kerkelijk, gelovig milieu. Ze zijn gedoopt, ze zijn misschien in de kerk getrouwd. Misschien hebben ze zelfs eens belijdenis gedaan. Maar op een moment in hun leven is, langzamerhand of abrupt, duidelijk geworden dat de kerk van herkomst - en geen enkele andere christelijke kerk - hen meer helemaal kan boeien. De kerkgang, het meedoen met een christelijke gemeente, het engagement dat samenhangt met het geloof, ebt weg. Bidden wordt zeldzaam. Maar uitschrijven uit de kerk, dat is toch net een station te ver. Wie weet, later... Wie weet of ze de kerk toch nog niet eens nodig zullen hebben. Wie weet verandert de kerk, zodat zij weer belangwekkend en inspirerend voor hen wordt. Meestal zijn er ook goede, warme herinneringen aan de kerk van herkomst, vroeger, of in een andere gemeente, elders. En je doet soms nog mee voor de kinderen. Je wilt hun ook toch iets meegeven. Eén been, soms maar één teen, blijft in de kerk. Met de rest van hun voeten bewegen veel mensen zich buiten de kerk.

De kerk wordt geacht de plaats te zijn waar het christelijk geloven wordt onderhouden en doorgegeven. Mijn veronderstelling is - op grond van mijn onderzoek dat uitmondde in *Kracht en Kruis* (2000) - dat er veel mensen zijn die een kloof beleven tussen hun geloven zoals dat zich in hun eigen leven heeft ontwikkeld enerzijds, en dat wat de kerk doet en zegt anderzijds. Wat je gelooft vind je dikwijls niet verwoord in de kerk. Het eigen geloven, gegroeid tijdens het persoonlijke leven, komt niet meer overeen met dat wat in de kerk wordt verkondigd. Men is soms huiverig om dat wat men ten diepste gelooft onder woorden te brengen en te uiten op een gesprekskring of in een pastoraal contact, uit angst voor kritiek op dit eigen geloof. Het is te verwachten dat wanneer de kloof tussen

de eigen gegroeide geloofsvorm en dat wat in de kerk wordt beleefd te groot wordt, men één been of zelfs twee benen uit de kerk terugtrekt.

Partiële identificatie

In de literatuur noemt men het met één been in de kerk zijn: partiële identificatie (zie F.Haarsma, 1983: 246 - 259). Haarsma gebruikt een omschrijving van partiële identificatie van Karl Rahner: partiële identificatie is de houding van een lid van de kerk, dat in meerdere of mindere mate praktiseert, er in ieder geval niet aan denkt publiek uit de kerk te treden, maar aan de andere kant tegenover die kerk op belangrijke punten voorbehoud maakt (Haarsma, 1983: 247). Het gaat hierbij niet om het idee 'de Kerk', maar om een concrete locale gestalte van de Kerk, waar iemand bijhoort. Partiële identificatie staat tegenover totale identificatie, wat inhoudt dat men zich in alle opzichten, in leer en gedrag, in denken en doen identificeert met de kerk, zoals die zich concreet voordoet. Zulk een totale identificatie komt in de praktijk niet voor. Haarsma onderscheidt dan ook liever "een diepe, ernstige trouw aan de kerk" en "verregaand indifferentisme" (Haarsma, 1983: 248). Deze twee houdingen zijn polen, waartussen een groot aantal verschillende attitudes tegenover de kerk bestaat. Haarsma pleit ervoor om de kerk, de gemeente, niet zonder meer te zien als - op een mysterieuze wijze - de concretisering van de Kerk, het Lichaam van Christus. De Kerk, waar we in de theologie over spreken, is prototype en eschatologische hoop. Zij is er 'in principe' en zal er, zo hoopt en gelooft men, eens zijn. Als zodanig heeft zij veel te maken met de concrete gemeente, zij zweeft de gemeente steeds voor ogen als inspiratie. De concrete gemeente echter, deel van een kerk als instituut, is de pelgrimerende kerk in de wereld, moeizaam zoekend, soms radeloos, steeds achterblijvend bij het Rijk van God, waarnaar zij op weg is. Ernstige trouw aan de kerk betekent dan dat men actief eraan wil meewerken dat de gemeente meer gaat lijken op de Kerk zoals die bedoeld is.

Haarsma sluit zich aan bij het pleidooi dat de theoloog Heinz Robert Schlette voert voor partiële identificatie (Schlette, 1971). De schijnbaar zo orthodoxe totale identificatie is niet alleen fataal voor de geloofwaardigheid van de kerk naar binnen en naar buiten, zij is ook theologisch absurd. We moeten bedenken dat Haarsma, Rahner en Schlette spreken vanuit een Rooms Katholieke achtergrond. Hun ideeën gaan echter voor een belangrijk deel ook op voor de participatie in protestantse kerken. Schlette wijst op de belangrijke rol van

het geweten van het kerklid als persoon. Deze zal zich voortdurend kritisch moeten verhouden tot de kerkelijke overheid. Verantwoording tegenover God kan niet ineenschrompelen tot verantwoording tegenover kerkelijke ambtsdragers. Ten tweede mag men in een kerk charisma, geestesgaven en profetie verwachten. Deze kunnen op gespannen voet staan met de loop der geschiedenis, de loop der traditie. Schlette - en met hem Haarsma - benadrukken dat geestesgaven, ook de gave van het onderscheiden der geesten, niet het monopolie zijn van officiële kerkelijke ambtsdragers, maar aanwezig kunnen zijn bij alle gemeenteleden (Haarsma, 1983: 253).

Luisteren naar mensen van vlees en bloed: een praktisch-theologische oefening

Er is al heel veel geschreven over de leegloop van de kerken, over secularisatie. In dit boek wil ik in de eerste plaats luisteren naar *mensen* met één been in de kerk.

Ik schrijf dit boek als praktisch theoloog. Praktische theologie begint met luisteren naar mensen van vlees en bloed. "Praktische theologie begint met het waarnemen van mensen in hun praxis", schrijft G.Heitink. Praxis staat dan voor "het geleefde leven, de leefwereld van mensen, dat wat mensen doen, denken, ervaren, geloven; hoe ze dit beleven in hun relaties, in sociale en maatschappelijke verbanden en in hun verantwoordelijkheid voor het publieke leven van de samenleving" (G.Heitink, 2003: 5 en 4). Zo stelt ook Stephanie Klein dat de centrale opgave van de praktische theologie is om de werkelijkheid van het concrete leven en geloven van mensen aan het licht te brengen (Stephanie Klein, 1994: 12).

In dit boek zullen we luisteren naar wat mensen met één been in de kerk vertellen over hun concrete leven en geloven. Ik volg deze methode omdat onderzoeken, die met grote aantallen vragenlijsten werken en als uitkomst percentages leveren over aantallen mensen die wel of niet in een bepaald opzicht partieel participeren, wel algemene richtlijnen zouden kunnen opleveren voor het voortgaan van de kerken, maar weinig zeggen over de wijze waarop individuele mensen hun relatie tot de kerk beleven en vormgeven in hun speciale omstandigheden. Praktische theologie is de theologische discipline waar geloofspraktijken enerzijds en theologische en menswetenschappelijke theorieën anderzijds elkaar kruisen (zie M. Bons-Storm, 1984: 23). De Noord Amerikaanse praktisch-theologe Pamela Couture zegt over de methode van de praktische theologie: "Practische theologie is een geformaliseerde versie van de denkprocessen waarmee de gemiddelde

persoon de dialoog tot stand probeert te brengen tussen de sociale wetenschappen, culturele tradities en religieuze overtuigingen" (Pamela Couture, 1991: 23). 'De gemiddelde persoon', is in deze definitie belangrijk. Z/hij vormt, ontwikkelt, behoudt of verliest gedurende haar/zijn levensgeschiedenis de relatie met de kerk. Z/hij heeft daar eigen overwegingen voor, gebaseerd op ervaringen en keuzen. Maar 'de gemiddelde persoon' bestaat niet. Door een steekproef te nemen uit de groep mensen die met één been in de kerk staan hoop ik portretten te kunnen neerzetten, waar veel mensen zich in zullen kunnen herkennen. Met Haarsma zie ik in de ervaringen en verhalen van 'gewone' mensen de mogelijkheid dat Gods Geest door hun verhaal wat wil zeggen.

Ik wil van mensen zelf horen hoe hun relatie tot geloof en kerk zich ontwikkelde tot wat die nu is. Maar ik wil toch nog meer. Bij de vertellers leven nog verwachtingen aan de kerk. Hoe ziet die kerk van hun verwachting er uit? Is zo'n kerk, zo'n geloofsgemeenschap te realiseren?

Luisteren naar verhalen: zo ontstaan voor ons portretten die ons wat zeggen kunnen. De verhalen geven een schat aan informatie en daarom wil ik hen zoveel mogelijk intact laten. Aan het eind van elk verhaal zal ik nader ingaan op wat gehoord kan worden als een belangrijk thema van dit verhaal. Ik breng dan een verhaal en een stuk theorie over secularisatie en geloven, secularisatie en kerklid-zijn met elkaar in contact. Zo kunnen misschien abstracte ideeën uit de theorieën over vermindering van kerkelijke meelevendheid vlees en bloed krijgen en meewerken aan het vinden van coördinaten van een kerk die mensen draagt en inspireert.

De vertellers

Ik zocht naar mensen, die mij het verhaal wilden vertellen over hun ervaringen met geloven en kerk. Ik beperkte mij tot mensen, die in een protestantse traditie staan. Twee vrouwen, Wil en Elisabeth, zijn later in haar leven gelovig geworden.

Het bleek niet gemakkelijk om vertellers te vinden. Ik probeerde aan namen en adressen te komen via kennissen, vrienden, predikanten, via-via. Het leek mij het beste dat ik de geïnterviewden niet of nauwelijks van te voren kende. In een brief legde ik mijn bedoeling uit, ik garandeerde anonimiteit en inzage in de tekst van het uitgeschreven gesprek, die zij zouden kunnen bijstellen als zij dat wilden. Sommigen wilden niet. Geloven en kerkelijk meedoen zijn heel persoonlijke zaken, daar bleken zij liever niet over te willen praten. Niet zelden bleek mij dat er schuldgevoel zat bij de mensen, die ik

vroeg. Zij hadden het min of meer onbewuste idee dat ik hun gebrek aan meelevendheid in de kerk afkeurde en hen mischien wel in de boezem der kerk terug wilde trekken.

De mensen, die mee wilden doen hebben nog iets met de kerk. Zij zien zichzelf absoluut niet als buitenkerkelijk. Ze doen wel mee met onderdelen van het gemeentelven. Ze hebben kritiek. Ze willen zich niet laten uitschrijven, omdat ze nog iets van de kerk verwachten. Zo kreeg ik dus een bepaald soort vertellers. Mensen, die zich niet laten uitschrijven omdat zelfs dat hen niet interesseert ("ik ben als kind gedoopt. Ik heb me nooit bewust voor die kerk opgegeven, dus ik hoef me ook niet uit te schrijven"), de 'verregaand indifferenten', om met Haarsma te spreken, willen geen tijd besteden aan het vertellen over hun relatie tot geloven en kerk, omdat die relatie eigenlijk niet bestaat. Hoewel ze nog wel ingeschreven staan in een register van een gemeente - vooral bij de hervormden - zijn ze in feite buitenkerkelijk. Deze mensen zijn niet te vinden onder de informanten. Ik richt mij op de ambivalenten: met één been in de kerk.

Ik heb meer vrouwelijke dan mannelijke informanten. Vrouwen wilden wel over haar geloven en gebrek aan kerkelijkheid praten. Mannen wilden dat niet in het algemeen. Judith bijvoorbeeld wilde wel, maar haar man niet: "Hij praat daar niet zo gemakkelijk over". Judith wilde wel en zij schrijft mij later:

"Het is best 'heftig' als je eigen woorden over je leven geschreven ziet staan. Maar zo ervoer ik mijn leven... Ik vond het een heel fijn interview, het gaf mij die dag een heel goed gevoel. Ook heb ik met mijn man over het interview gesproken, dat was prettig" (hoofdstuk III).

De interviews zijn in hun geheel weergegeven. Zo kunnen zij het best tegen de lezer(es) spreken. Het gaat om het geheel van een mensenbestaan, om de ontwikkeling van het leven, het geloven en de relatie tot een kerk.

Wij willen wat leren van de mensen, die vertellen over hun ervaringen met geloven en kerk. De mensen die ik bezocht en mij hun verhaal vertelden zijn bezig om zicht te krijgen op hun eigen gevoelens en gedachten. Mijn vraag om hun bijdrage nodigde hen uit tot nadenken over hun leven en geloven, zoals dat was en is.

Verhalen als pogingen om betekenis te geven aan het leven

Een verhaal over de eigen belevingen en gevoelens is het resultaat van een poging om orde te brengen in de stroom van

gevoelens, gedachten, motivaties en ervaringen die iemand heeft. In het vertellen van gebeurtenissen en ervaringen worden deze geïnterpreteerd. Elk verhaal is een betekenis vormende structuur (Kohler-Riesman, 1993:4). Elk verhaal geeft niet in de eerste plaats weer wat er precies gebeurde, maar veel meer hoe dat wat gebeurde beleefd werd. In elk verhaal kan men de ontmoeting herkennen van wie de verteller zelf meent, hoopt te zijn, dus de ideeën over het eigen zelf enerzijds, en dat wat de vertelster overkomt, de keuzen die gemaakt moeten worden anderzijds. In een verhaal probeert men dus zowel zin en betekenis te geven aan het zelf, als aan dat wat men tegenkomt: de gebeurtenissen en uitdagingen.

De vertellers en vertelsters hebben een deel van hun leven achter zich. Zij zijn opgegroeid, als vrouw of als man, in de Nederlandse samenleving en cultuur. Zij zijn opgegroeid in een christelijke traditie of hebben op een moment in hun leven de kerk en een christelijke traditie ontmoet en aanvaard, zoals Wil en Elisabeth deden, die zich bewust tot de kerk keerden nadat ze buiten de kerk waren opgegroeid.

Nadat men positief had gereageerd op mijn schriftelijk verzoek om mee te doen aan het onderzoek, ging ik op bezoek met mijn cassette recorder en nam ons gesprek op. Ik stelde aan het begin de algemene vraag of zij wilden vertellen hoe het gegaan was en hoe het nu ging met hun geloven en kerkelijke betrokkenheid en participatie. Ik liet hen gewoon vertellen. Zo nodig stelde ik tijdens het gesprek een korte vraag omdat iets verheldering of toespitsing behoeft, maar ik onderbrak zo weinig mogelijk de stroom van de vertelling van mijn gesprekspartners. De interviews duurden ongeveer anderhalf tot twee uur. Ik tikte het gezegde woordelijk uit en stuurde het terug naar de informant, nadat ik de spreektaal beter leesbaar had gemaakt. De informant autoriseerde het interview, soms na enkele correcties of veranderingen, en gaf toestemming tot publicatie. Elke informant koos zelf de eigen schuilnaam.

De opzet van dit boek

In de volgende acht hoofdstukken vertelt steeds een informant of een informanten-paar over leven, geloven en relatie tot de kerk.

Thema's uit het verhaal belicht ik vanuit theorieën die over dat thema bestaan.

In hoofdstuk X zal ik kijken naar wat de vertellers bindt: het klimaat van de huidige cultuur in het Westen. In hoofdstuk XI zal ik zoeken naar wat de vorige hoofdstukken opleveren voor een inspirerende voortgang van de kerken: een Kerk die verschil maakt.

Citaten uit niet-Nederlandse boeken zijn door mij in het Nederlands vertaald.

II Carla en Joris

HET VERHAAL

Carla, 35, is receptioniste en gedoopt in de Gereformeerde Kerk.

Joris, 41, is marketing manager en deed belijdenis in de Nederlandse Hervormde Kerk.

Zij hebben twee dochters. Ze wonen in een middelgrote plaats, waar een PKN-gemeente is.

Bij het weergeven van hun verhaal is dat, wat Carla zegt, ingesprongen en cursief gedrukt.

Mijn vader was dominee en we gingen elke week netjes naar de kerk, zelfs twee keer, altijd een rok aan. Ook op vakantie gingen we altijd naar de kerk. Ook als we het niet verstonden. Dat deed je gewoon. Geen discussie over mogelijk. Als je ouder werd dan ging je er wel tegenin, maar dan moest je toch gewoon. Je ging gewoon, dat hoorde zo, maar niet van 'jippie, we gaan weer'. Ik vond het wel overdreven. Ik snapte als kind de preek nooit.

Mijn moeder zei: 'Je gaat naar de kerk, niet alleen omdat het hoort, maar omdat dat goed is.' Mijn vader was meer van 'we gaan iedere week omdat mamma dat wil', maar hij zocht af en toe wel een excuus om niet te gaan. Ik ging mee naar de kerk omdat dat hoorde.

Toen ik alleen op kamers woonde had ik soms geen zin, maar soms ging ik wel en dan vond ik het toch wel leuk. Maar niet elke week. Dan gaat het afzakken. Je hebt andere dingen te doen, je bent moe, je wilt uitslapen. Niet dat ik het miste als ik niet ging. Maar soms toch wel een beetje een schuldgevoel.

Zoals nu ook. Er gaan soms weken voorbij... en dan zeggen we: 'we gaan helemaal niet meer tegenwoordig!'. We hebben het er wel vaak over tegenwoordig, maar dan zeggen we niet: 'volgende week weer'. Maar ja.

Maar als ik dan denk: 'waarom moet je naar de kerk', dan zeg ik: 'Omdat het moet'. Maar ik kom er niet opgewekter vandaan.

Ik heb het wel af en toe dat ik denk: 'Wat fijn, we moeten toch wat vaker gaan', maar ik word er ook niet blijer van.

Ik vind daar niks wat ik buiten de kerk niet vind. Mijn moeder is wel emotioneel in kerkdiensten, maar ik had dat alleen

maar toen het koor zong. Dat is dan gewoon mooi. Maar als ik in de kerk zit dan ga je het rijtje af: de preek en nog een paar dingen en dan mag je weer naar huis. Ik heb daar niks mee.

We gaan tegenwoordig eerder voor de kinderen. Die willen nog steeds. Je wilt het niet alleen aan de school overlaten. We gaan om de kinderen naar de kerk omdat we denken dat als je helemaal niet meer naar de kerk gaat, het allemaal steeds minder wordt. Thuis doen we er ook niet veel aan. Je wilt wel bidden en bijbellezen, maar dan is er weer sport of pianoles en dan gebeurt het weer niet. Als je dan in ieder geval nog maar naar de kerk gaat, dan praat je naar aanleiding van zo'n dienst misschien over iets en dan doe je er toch wat aan. Maar je bent natuurlijk wel gelovig in je manier van doen en je manier van denken. Het zit ook in je.

Je wilt toch aan je kinderen een bepaalde manier van leven en met anderen omgaan leren. Je moet toch ergens een basis hebben waarop je weet hoe je met mensen moet omgaan. Dat proberen we in de kerk te vinden. We vinden dat wel in het geloof, maar daarvoor hoef ik niet elke week in de kerk te zitten. Die preek, dat zal allemaal wel. De psalmen en gezangen kennen we allemaal. Er gaat weinig van uit dat echt interessant is, waardoor je getriggerd wordt om op te letten. Het is steeds hetzelfde. Maar onze oudste dochter (10) gaat af en toe met een vriendinnetje mee naar de Pinksterkerk, en daar hebben ze een hele middag met de kinderen. Daar leren de kinderen nog meer over de naaste helpen dan bij ons.

Ik vind dat ze het daar op een heel duidelijke manier doen. Ik vond het altijd zo moeilijk. Ik dacht altijd: 'Ik snap er niks van wat die dominee allemaal zegt'. Liedjes kende ik wel. Op catechisatie dacht ik ook: 'Nou, dat zal allemaal wel...' Maar daar bij de Pinkstergemeente is het een heel ander soort kerk, ze leven er de hele week voor. Zo hoeft het voor mij ook weer niet: heel erg blij en in de Heer en halleluja. Daar pas ik niet. Maar de kindernevendienst daar spreekt de kinderen meer aan die bij ons.

Wat de andere dingen van de gemeente betreft: ik zeg altijd: ik wil wel wat voor de kerk doen, als het maar met de auto is. Ik breng het kerkblad rond. Waar ik iets tegen heb is dat we, zoals bij de gemeentezondag, allemaal gezellig in een kring moeten zitten, in een groepje. Ik heb daar geen behoefte aan.

Ik praat liever met een vriendin, of met mijn zus, waar ik een band mee heb, over het geloof dan met mensen uit de kerk. Dat zijn toch eigenlijk vreemde mensen en die

hoeven helemaal niet te weten wat ik ervan vind. Daar heb ik geen behoefte aan.

Als we in het kerkblad zien dat het Avondmaal is, dan slaan we zeker een keer over. Want dan moet je op zo'n rijtje gaan staan. Als het lopend is dan gaan we misschien nog wel. Maar dat Avondmaal, dat zegt me niks. Brood en wijn, ja, en ik weet precies wat erachter steekt, maar het zegt me niks. Als ik dan die Amerikaanse dominee op zondagochtend op de TV zie, die kan zó inspirerend vertellen. Dat is wel populair op de massa gericht, maar je blijft wel kijken. Maar in onze kerk spreekt het mij niet aan.

Ik vind dat je niet om de dominee moet gaan, maar het maakt toch wel uit.

Ds K., vroeger in L, een oudere man al, als die iets vertelde, dan snapte je het, het was niet moeilijk. Het hoeft niet eenvoudig te zijn, als het maar boeiend is.

Boeiend is als je er iets mee kan.

Als je het direct kan plaatsen. Als het verband heeft met wat er om je heen en in de wereld gebeurt. Als het alleen maar gaat over de koning van Judea, dat interesseert me niks. Zo van: toen is dat geschreven en die dachten er zo over... Het is allemaal geschiedenis, daar heb ik vandaag niks aan.

Ik zit net te denken: het gaat nu allemaal veel te goed. Onze ouders hebben de oorlog meegemaakt, dan kom je wel meer bij elkaar. Maar bij ons gaat het allemaal best: geen ziekte in de familie. Ik kan me voorstellen dat als je problemen hebt en er komt eens iemand van de kerk op bezoek, je je dan betrokkener voelt. Er hoeft niemand langs te komen als er niks is. Ik was eens heel verrast. Ik lag een poos met mijn rug op bed en toen kreeg ik de bloemen van de kerk! Ik dacht: o, er dus iemand die het weet. Dan moeten we ook maar weer es gaan.

Maar toen ik ziek was is er niemand geweest. Dat heeft nooit iemand geweten.

Maar bij mij was het A (de vorige dominee). Die heeft zó dikwijls geprobeerd om ons naar de kerk te krijgen. Maar die probeerde het soms zó te regelen voor ons dat ik dacht: 'nou, dat maken we zelf wel uit'. Maar hij deed het wel op een leuke manier. Maar, bij ernstige ziekte... ja dat is dan gek hè, als je doodgaat dan moet de dominee erbij komen... Maar als je een half jaar ziek bent, nee, dan verwacht ik toch niks van de kerk. Eerder nog als je in je relatie moeilijkheden hebt. Als je tegen scheiden aanzit. Je bent in de kerk getrouwd en dan staat dat op spanning en dan denk je: daar moet ik wat mee.

De kerk is één van de instanties die zegt hoe je moet leven. Je bent er bij ingeschoven en de manier van met elkaar omgaan

die je daar hoort, die vind ik wel bij me passen, dus je zoekt niet verder.

Maar ik heb wel het gevoel dat God er altijd bij is. Elke dag heb ik dat. Dat-ie je beschermt en helpt.

Nee, ik heb dat niet zo. Ja, dan denk je: die dominee die ons getrouwd heeft is bij het oversteken door een auto doodgreden. Dan denk ik: had hij iets verkeerd gedaan? Dan denk ik: er is dus niks.

Ja dat is heel moeilijk. Maar toch heb ik dan niet het idee dat Hij er niet is. Ik ben wel een beetje boos eigenlijk. Ik vind dat zó oneerlijk! Hoe kan Hij zo iets laten gebeuren! Maar dan toch wel geloven dat het niet de bedoeling was. Maar ja, daar heb je geen antwoord op. Maar ik heb wel geleerd dat God alles in Zijn hand heeft. En dan denk je: hoe kan dat dan? Dat is toch oneerlijk? En misschien is het ergens goed voor. Maar dat kan ik toch echt niet bedenken!

Maar na zo iets zie je dat mensen wel weer troost vinden in de kerk. Daar is die dan in ieder geval goed voor. Ik geloof eerder... ja... maar dat mag ik niet zeggen hè?

Je mag alles zeggen...

Ik vind het zo iets als uit een sprookjesboek. Er zal best iets gebeurd zijn in het verleden - dat dat water naar de kant ging toen de Israëlieten moesten oversteken - en iedereen die daarin gelooft verzint dat nog steeds. En bij bidden. Je denkt dat je tegen God praat, maar je bent gewoon met jezelf bezig op dat moment en je vindt daar een bepaalde rust en steun in. Je wordt rustiger. Meer dan dat je echt met iets ergens boven bezig bent... Terwijl er ook mensen zijn die iedere dag Zijn aanwezigheid zien. Als mensen dat vinden, dan is dat prima, maar ik heb dat nooit. Hoewel ik nog steeds wel heb dat ik denk: laat ik dit of dat maar niet doen, want dat mag niet, als God het ziet... Dat zit er nog in van vroeger.

Maar dat met vergeving en kruis en Pasen: het zijn verhalen van vroeger. Qua geschiedenis klopt het wel. Die opstanding zou best ook nog wel kunnen. We zien nu ook wel eens dingen die we over een aantal jaren pas kunnen verklaren. Maar dat dat toen gebeurd is en dat dan nu op een bepaalde manier de zonden vergeven zijn, dat soort zaken, dat denk ik niet.

Ik geloof ook wel dat het gebeurd is. Maar ik weet over die vergeving helemaal niet wat ik moet denken.

Aan de kinderen vertellen we toch weer wel dat alles vergeven wordt, maar niet dat we daarom er nu lekker op los kunnen leven. Omdat dat mij vroeger ook zo verteld is.

Maar ik denk dat God ook van ons zou houden zonder dat kruis.

Dat mag toch niks uitmaken. Het komt natuurlijk uit de periode dat offeren en dat soort zaken belangrijk was en dat je dan niet een lam, maar je eigen zoon offert, dat wil toch wel wat zeggen. Uit PR-overwegingen is het geen slechte.

Ik heb geen idee wat ik erover moet denken. Ik zou het niet weten.

Toen ik belijdenis deed heb ik wel het geloof in God en Jezus Christus en het kruis en alles beleden. Ik wil niet zeggen: ik ben erin geluisd, maar het hoorde zo. Je hoort het thuis, op catechisatie en dan ga je belijdeniscatechisatie doen. Punt. Klaar. Je loopt mee in de groep. Je doet het omdat je ouders dat van je verwachten. Het kwam niet in me op om er diep over na te denken, het hoorde zo.

Maar ik geloof wel. Geloven is: in God geloven, toch. Dat betekent er voor elkaar zijn, elkaar respecteren, helpen. God helpt daar hopelijk wat bij. Want je gaat natuurlijk nog wel eens de fout in door elkaar niet te helpen of slecht over anderen te praten. En als je dan bidt dan vraag je of God je wil helpen om het toch wat beter te doen.

Ik heb wel ook het idee dat je heel erg dankbaar moet zijn voor het fijne leven dat je hebt.

Er is wel soms emotie bij. Ik heb dat het meest bij bepaalde liederen in de kerk, vooral als je Engelse en Latijnse liederen zingt, dan heb je daar wat mee. Daarmee heb ik dan het idee dat ik contact heb.

Ik vind het wel fijn om te geloven! Want ik heb helemaal niet van: als ik iets niet goed doe dan kom ik in de hel. Maar het gevoel is heel anders dan het gevoel voor je man, voor je ouders. Ik heb heel sterk het gevoel dat ik door God op de wereld ben gezet en tot nu toe ben ik een heel gelukkig mens, dat heb ik aan Hem te danken. Maar ik denk er wel es over na: er is in de klas van onze dochter een jongetje, en die zijn vader is overleden. Daar heb ik het heel moeilijk mee. Ik vind dat zó oneerlijk! Dan heb ik wel een tijdje van: ik weet het niet meer zo... Maar ik bid nog wel steeds en dan komt het geloof wel weer terug. Maar je kunt er geen antwoord op vinden. Als er bij mij iets gebeurt dan weet ik niet hoe ik dan zal reageren. Al heb ik niet het gevoel dat ik dan zal zeggen: 'bekijk het maar, ik geloof niet meer'. Ik heb het gevoel dat het in mij zit. God is er toch wel bij.

Maar in de kerk heb ik geen warm gevoel. Alleen als ik goeie bekenden ontmoet. Maar ik heb bij een hoop mensen in de kerk een afstandelijk gevoel.

Ik heb niet het gevoel van: als dit of dat nou es anders ging in de kerk... maar wat ik wel heb, als er dan gebeden wordt voor iets, nou, de directeur van dat bedrijf zit ook voor in de kerk en die denkt er in de week wel anders over. Dan denk ik: past dat wel? Ikzelf vind: er zijn zaken die doe je gewoon niet, niet omdat je bij de kerk hoort, maar omdat je vindt dat het niet hoort. Ik denk dat je respect voor elkaar moet hebben. Dat is de basis.

Maar mensen die niet geloven kunnen dat ook hebben. En die geloven kunnen het niet hebben. Mensen die de boel belazeren en altijd voor in de kerk zitten. Of het blijkt dat ze al jaren vreemd gaan. Als kind had ik het idee dat mensen in de kerk wel goed zijn, maar als je ouder wordt merk je dat daar mensen zitten die helemaal niet kloppen.

Een gevoel dat ik geraakt ben heb ik alleen met bepaalde liederen. Dan voel je iets. Verder helemaal niet.

We zijn er misschien te nuchter voor. Het lijkt me best wel mooi, maar ik heb zulke gevoelens niet.

Mensen hebben het wel eens over 'de God van de wereld', maar dat idee heb ik niet. Het is de God van ons feestje, en een ander feestje heeft een andere God. Een aantal godsdiensten komt behoorlijk dicht bij elkaar. Als andere mensen het in hun godsdienst vinden, dan denk ik: laat ze dan. Dat heeft weer met respect te maken. Wat nu moeilijker wordt, ze komen dichterbij, prima, maar onze kinderen zitten op een christelijke school en mensen die van ver komen ook. Er zijn op de PABO ook studentes met hoofddoekjes. Die gaan nu op onze christelijke school stage lopen. Wanneer gaan zij nou in hun stageperiode godsdienstles geven? En dan heb ik: houd je nu maar bij je eigen feestje. Wiskunde of rekenen mag, maar geen godsdienst, dat hoort bij leerkrachten die daar achter staan. Dus je vraagt je af: waar houdt het op? Er zijn ook mensen die gaan in andere landen van Jezus vertellen. Prima. Maar dat ze dan andere mensen van hun geloof af praten...

Ik twijfel ook wel, bijvoorbeeld als mensen vragen hoe God akelige dingen laat gebeuren, dan sta ik met mijn mond vol tanden. Dan weet ik het echt niet.

We hebben wel eens mee gedaan met huiskamergesprekken. Ja, over opvoeden.

Dan heb je dat, als je zegt hoe je erover denkt, anderen gaan zeggen dat het niet helemaal klopt hoe je denkt. Wij zijn sowieso geen mensen om met anderen over van alles te praten. Het zijn dingen van jezelf. Het versterkt mij niet in mijn geloof als ik daar met anderen over praat.

Waar je over kunt twijfelen is het leven na de dood.

Daar heb je ook geen antwoord op.

Wat ik heel interessant vind is dat mensen met een bijna-dood-ervaring daarover praten. Als je dat hoort...misschien is er dan toch wat. Maar ook dat is niet iets waarom we naar de kerk zouden gaan. We zijn wel met het idee van de hemel opgevoed. Maar ik denk dat we nu meer weten en we zijn minder naïef geworden. Met z'n allen komen we er achter dat er veel niet kan kloppen. Maar aan de andere kant: je weet het niet. We kunnen wel een heel eind dingen beredeneren, maar verder snappen we het toch niet meer. Er was es in L. een avond voor theologen en wetenschappers over of het nou wel of niet waar was allemaal.

Ik vind dat je het echt niet weet.

Tegen onze kinderen vertellen we niet zo heel duidelijk van de hemel en de hel. Maar mij is dat wel verteld vroeger, en van de duivel en zo. Niet ermee dreigen of zo, maar... bij jou thuis dan niet?

Niet zo, nee. Bij ons ging het meer over 'het kwaad'.

Nee, tegen de kinderen praten we wel over de hemel.

Toen het parkietje dood ging ook.

Maar niet alleen als je goed bent ga je naar de hemel. Je gaat gewoon naar de hemel. Ik denk dat mensen - als er een hemel zou zijn en God er is - die niet in de kerk komen maar wel goeie dingen doen, dat die er wel komen.

Ja, dat denk ik ook.

Maar dat vond ik wél apart, bij die bijna-dood-ervaring van een vrouw, dat ze op weg naar helemaal dood allemaal mensen tegenkwam die ze vroeger pijn had gedaan. En zelf voelde ze de pijn die ze toen anderen had aangedaan. Maar dát hoop ik toch ook niet. Zulke dingen interesseren me wel, zo tussen geloof en ...

Ik vind het leuk om er naar te luisteren en naar te kijken, maar dan weet ik nog niet wat ik ervan moet denken. Het blijven allemaal moeilijke dingen.

Waar ik nou echt een hekel heb in de kerkdienst is elkaar de hand geven om vrede te wensen.

Wat we misschien te weinig doen is kaarsjes branden voor wat je maar wil. Dat deden we eens. Blijkbaar is er behoefte om aan iemand die er niet meer is aandacht te geven. Dat was

toen op de laatste zondag van het kerkelijk jaar. Dat soort dingen zouden ze vaker moeten doen. Niet dat ik dan vaker kom...

Waar ik me ook echt aan geërgerd heb is die trammelant toen hier een homoseksuele predikant beroepen zou worden. Toen dacht ik: zullen we dan maar helemaal stoppen?

Ik dacht toen: zijn wij nou gelovigen met elkaar? Moet dat nou zo? Er zijn toen mensen uit de kerk gestapt. Vroeger ook, ik weet nog, dat ging over wijn of druivensap of over een witte toga. Avonden van discussies georganiseerd om er eens goed over te praten, maar dan kwam er niemand. Kritiek wel, maar er niet over willen praten. Dat heb ik nog wel es van sommige dingen dat ik denk: dat zoiets in de kerk gebeurt... Dus dan krijg je ook wat minder geloof dat je het zult vinden in de kerk. En ik heb ook heel veel moeite met echtscheidingen. Dan ging die weer met die en ze zaten gewoon voor in de kerk! En die overgebleven was die zat dan alleen en als die dan wist dat die twee zouden komen, dan ging die maar niet. Dus dan denk ik soms: ik vind er gewoon helemaal niks meer aan in die kerk. Iedereen gaat maar met elkaar. Daar heb ik moeite mee. Dat kan gewoon niet.

Aan de andere kant: het zijn ook mensen en buiten de kerk gebeurt het ook, dus in de kerk ook. Maar...

Maar je kunt ook weer niet zeggen: je mag niet meer komen want je bent gescheiden. Daar heb ik wel een tijdje moeite mee gehad.

Ik zou het toch wel jammer vinden als de kerk een los-vast geheel zou worden. Dan heb je nooit meer een gemeente bij elkaar.

En dan is er de kans dat het een keer helemaal ophoudt en dan is de vraag: hoe erg is dat? Het was op de TV: er waren nog 600 apen in Afrika van een bepaalde soort. Die zijn er misschien straks niet meer. Nou, én?? Het houdt gewoon een keer op. Het blijkt dan dat de behoefte er niet meer is.

Maar echt helemaal weg zal de kerk, denk ik, nooit gaan. Maar ja, er zijn nu veel oudere mensen en als die er niet meer zijn... Dan houd je misschien de Pinkstergemeente over. Want die mensen gaan er helemaal voor. Gewoon één familie en helemaal blij altijd. Hoe kan dat nou? Ik weet zeker dat als ik daar heen ga ik denk: wat dóé ik hier! Waarom hebben sommige mensen dat dan wel?

Hebben die ook door de week niet meer contact en van alles te doen, waar ze tijd voor nemen? Wij nemen niet eens tijd op de zondagochtend. Die mensen doen met alles mee. Het is

een manier van leven. Bij ons is wekelijks kerkbezoek geen manier van leven meer. Bij mij niet tenminste. Maar geloven is wel een manier van leven.

Ja, bij mij ook.

Maar daar hoeft je niet persé voor bij elkaar te komen.

CARLA

Gepokt en gemazeld in de gereformeerde traditie

Carla heeft een degelijke gereformeerde opvoeding gehad. De christelijke traditie volgens de gereformeerde variant is haar thuis en in vele kerkdiensten vanaf haar vroege jeugd bijgebracht.

Een traditie kan men zien als een samenhangend geheel van dogma's, geschriften en praktijken die bepaalde ervaringen en ideeën over het goddelijke uitwerken om die uit te dragen en over te dragen aan volgende generaties. Aan de basis van elke traditie liggen overtuigingen van mensen in een bepaalde situatie en cultuur. Het zijn vooral de ervaringen en overtuigingen van in hun tijd niet onbelangrijke mannen, soms bijeen in concilies, die verwoord zijn in dogma's.

De belangrijke dogma's uit de protestantse traditie kwamen tot stand in een cultuur, die veel verschilde van onze hedendaagse cultuur. Cultuur kan men zien als een samenhangend systeem van taal, symbolen, betekenisverleningen, overtuigingen, houdingen en handelingen, gangbaar binnen een gebied en tijd waarin mensen opgroeien en leven. Dit samenhangend systeem helpt hen om hun leefwereld te begrijpen en om in hun verschillende levenssituaties te overleven met een maximaal behoud van zelfrespect. Met dat systeem leren mensen hun wereld te organiseren en verder vorm te geven. Een cultuur is als een huis waarin je woont. Daar binnen is het vertrouwd, alles heeft zijn plaats, vanuit het huis heb je een bepaald uitzicht op de wereld. Die cultuur, dat systeem, openbaart zich in bepaalde voorstellingen, verbeeldingen van de werkelijkheid en delen daarvan. Die voorstellingen uiten zich in een bepaalde taal, een wijze van spreken. Mensen vormen immers altijd al waarnemend voorstellingen. Die zijn niet hetzelfde als fantasie, maar pogingen om dat wat men met de zintuigen opvangt ook als zinnig waar te nemen, te 'zien'. Mensen hebben doorgaans geen fotografisch opmerkingsvermogen. Zij leven hun dagelijks leven in die cultureel bepaalde voorstellingen, verbeeldingen van de werkelijkheid die hen tot in hun vlees en bloed beïnvloeden. Zo modelleert cultuur heel concreet onze eigen overtuigingen, onze houdingen en handelingen.

Zo zijn ook dogma's cultureel bepaalde voorstellingen van wat mensen in hun tijd meenden te kunnen denken en zeggen over het goddelijke en de relatie daarvan tot de wereld. Serene Jones schrijft: